

1433

٢٥٥
١
١٩١
مبني

WWW.KOLEJ2010.IR

حقوق پناهندگان

از منظر اسلام و حقوق بین الملل

دکتر نرگس اکبری
حسین کاظمی فروشانی

بهار ۹۸

سرشناسه	: اکبری، نرگس، ۱۳۶۲
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق پناهندگان از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل / نرگس اکبری، حسین کاظمی‌فروشان
مشخصات نشر	: قم: ستاره کربلا، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	: ۱۹۱ ص
شابک	: 978-600-9866-05-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: پناهندگان -- وضع حقوقی و قوانین
موضوع	: Refugees -- Legal status, laws, etc .:
موضوع	: پناهندگان (فقه)
موضوع	: Refugees (Islamic law)
موضوع	: پناهندگان -- حقوق مدنی
موضوع	: Refugees -- Civil rights
موضوع	: حقوق بین‌الملل خصوصی -- تابعیت
موضوع	: Conflict of laws - Citizenship
شناسه افروده	: کاظمی‌فروشان، حسین، ۱۳۶۷
رده بندی کنگره	: K ۳۳۳۰ / ۹ب الف ۱۳۹۸
رده بندی دیویی	: ۰۸۲/۳۳۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۱۹۰۹۸

عنوان کتاب: حقوق پناهندگان از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل

مولف: دکتر نرگس اکبری، حسین کاظمی‌فروشان

ناشر: ستاره کربلا

طراح: علیرضا رحیمی

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۸

تیراژ: ۳۰۰

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

شابک: 978-600-9866-05-2

تقدیر و تشکر

از بهترین عزیزان زندگی‌ام!

پدر و مادر مهربانم که همواره دعا

و همیاریشان همراه با صبر و شکیبایی

بشتیان را هم بود سپاسگذارم.

باشد که این دستمایه ناچیز رهگشای

زندگی و ملحوظ صاحب‌نظران و جوانان

عزیز قرار گیرد.

وظیفه زن و مرد ای حکیم دانا چیست؛ یکی است کشتی و آن دیگری است
کشتیان

چون خداست خرمند و کشتیش محکم دگرچه باکنه ز امواج و ورطه
طوفان

«دیوان شعر پروین اعتصامی»

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۷.....	بخش اول: پناهندگی
۸.....	فصل اول: تاریخچه پناهندگی
۸.....	مبحث اول: سنت پناهندگی و حمایت از پناهنده در اسلام
۱۲.....	مبحث دوم: سنت پناهندگی و حمایت از پناهنده در حقوق بین الملل
۲۷.....	فصل دوم: تعریف و تبیین مفهوم پناهنده
۲۷.....	مبحث اول: مفهوم پناهندگی در اسلام
۳۵.....	مبحث دوم: مفهوم پناهندگی در حقوق بین الملل
۴۹.....	بخش دوم: جایگاه پناهندگان در اسلام
۵۱.....	فصل اول: بررسی ماهیت، شرایط و ادله مشروعیت پناهندگی
۵۱.....	مبحث اول: ماهیت حقوقی پناهندگی
۵۳.....	مبحث دوم: شرایط قرارداد پناهندگی
۵۵.....	مبحث سوم: ادله مشروعیت پناهندگی
۶۲.....	فصل دوم: بررسی عناصر تشکیل دهنده و انواع قرارداد پناهندگی
۶۲.....	مبحث اول: عناصر تشکیل دهنده پناهندگی
۷۱.....	مبحث دوم: انواع قرارداد پناهندگی و امان
۷۶.....	فصل سوم: وضعیت حقوقی پناهندگان
۷۶.....	مبحث اول: حقوق و قواعد حمایتی پناهندگان
۹۵.....	مبحث دوم: معافیت ها و تکالیف پناهندگان
۱۰۱.....	فصل چهارم: اثبات و خاتمه پناهندگی
۱۰۱.....	مبحث اول: اثبات پناهندگی
۱۰۲.....	مبحث دوم: خاتمه پناهندگی
۱۰۶.....	فصل پنجم: دارالاسلام نوین و روابط بین الملل جهان اسلام
۱۰۷.....	مبحث اول: بررسی چگونگی تعدد کشورهای اسلامی
۱۱۰.....	مبحث دوم: اتحاد و همگرایی کشورهای اسلامی
۱۲۱.....	بخش سوم: جایگاه پناهندگان در حقوق بین الملل
۱۲۲.....	فصل اول: وضعیت حقوقی پناهندگان در مجموعه مقررات بین المللی

۱۲۳	مبحث اول: وضعیت حقوقی پناهندگان در اسناد جهانی
۱۲۸	مبحث دوم: وضعیت حقوقی پناهندگان در اسناد منطقه‌ای
۱۳۸	فصل دوم: حقوق و قواعد حمایتی پناهندگان
۱۳۸	مبحث اول: مقررات بین‌المللی خاص پناهندگان
۱۶۴	مبحث دوم: سایر اسناد حقوق بشری
۱۶۷	سخن پایانی
۱۷۳	منابع و مآخذ

www.ketab.ir

علائم و نشانه‌های اختصاری

بی تا	بی تاریخ نشر، بدون تاریخ نشر
بی جا	بی محل نشر، بدون جای نشر
ج	جلد
ص	صفحه
صص	صفحات
ش	شماره
هـ ش	هجری شمسی
هـ ق	هجری قمری
هـ	هجری
همان	همان نویسنده، همان اثر
م	میلادی

مقدمه

یکی از مسائل و مشکلاتی که جوامع بشری تقریباً از بدو تاسیس تا زمان فعلی همواره با آن مواجه بوده است مساله پناهندگی و حمایت بین‌المللی از افراد پناهنده است. پناهندگی به عنوان یکی از ویژگی‌های حیات بین‌المللی عموماً با یک مکان و یک محل جغرافیایی ملازم است و از جمله دلایلش ناآرامی و بحران‌های منطقه‌ای و جهانی است که تاکنون میلیون‌ها نفر را وادار به ترک دیار خود کرده است و از سوی دیگر شکاف فزاینده سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی در میان کشورها و نقض اصول استانداردهای رفتار دولت‌ها با اجتماع تحت نظر خود از جمله دلایل ایجاد معضل پناهندگی است. به بیان دیگر وضعیت افراد پناهنده به صورتی بوده است که از یک طرف به دلیل خطراتی که متوجه جسم، جان و آزادی آنها بوده، مجبور به ترک وطن خود و پناه گرفتن در کشور دیگر شده و رسماً با عملاً حمایت دولت متبوع خود را از دست داده و از طرف دیگر بدلیل نامشخص بودن وضعیت خود در کشور پذیرنده محروم از حمایت مناسب و مقتضی دولت یا نهاد بین‌المللی دیگر بودند. شرایط زندگی اسفناک و مصائب و مشکلات فراوانی که این افراد با آن مواجه بوده‌اند، باعث گردید تا از همان زمان تاسیس جامعه ملل و با تلاش برخی نهادهای بشردوستانه، موضوع حمایت بین‌المللی از افراد پناهنده و پناهنده‌ها در دستور کار جامعه بین‌المللی و نهادهای بین‌المللی مرتبط با این قضیه از جمله جامعه ملل قرار گیرد، به گونه‌ای که در طول دوران فعالیت آن اقدامی را در این زمینه به عمل آورد.

با پایان یافتن جنگ جهانی دوم و تاسیس سازمان ملل متحد مساله حمایت‌های پناهنده همچنان یکی از مشکلات مهم آن دوران به شمار می‌رفت؛ به طوری که مجمع عمومی سازمان ملل در اولین نشست عمومی خود در سال ۱۹۴۶ رسیدگی به مسائل و مشکلات جمعیت‌های آواره را در دستور کار خود قرار داده و طی قطعنامه‌ای که به همین منظور به تصویب رسانده کمیسیون حقوق بشر را مامور تهیه کنوانسیون در زمینه همین افراد نمود. نتیجه این اقدامات منجر به تهیه و تصویب کنوانسیون ۱۹۵۱ ژنو در مورد وضعیت پناهندگان

و تاسیس نهاد کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان^۱ UNHCR برای حمایت بین‌المللی از افراد مذکور گردید. تحولات پس از تدوین سند فوق در جهان، باعث پیدایش گروه‌های جدیدی از افراد آواره شد که علیرغم نیاز شدید به برخورداری از کمک‌ها و حمایت بین‌المللی به دلیل محدودیت‌هایی که در کنوانسیون ۱۹۵۱ و اساسنامه UNHCR وجود داشت، نمی‌توانستند مشمول ترتیبات این اسناد قرار گیرند. این موضوع باعث گردید تا مجمع عمومی سازمان ملل متحد با صدور قطعنامه‌های مختلف دامنه اختیارات کمیساریای عالی را برای حمایت از این افراد و گروه‌های جدید گسترش دهد و با تهیه پروتکلی در سال ۱۹۶۷ برخی محدودیت‌های کنوانسیون ۱۹۵۱ را رفع نماید. علاوه بر این در برخی مناطق جهان مانند آفریقا و آمریکای لاتین، ترتیبات و تدابیر جدیدی متناسب با وضع خاص پناهندگان همان مناطق اتخاذ گردید.

پدیده پناهندگی از همان ابتدا تاسیس حقوقی با مفاهیم حقوق بشری پیوند می‌خورد و در این راستا باید گفت که: «حقوق بشر» بعنوان مجموعه‌ای از حقوق سیاسی، مدنی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حقوقی هستند جهان‌شمول و متعلق به تمامی ابناء بشری. به عبارت دیگر حقوق بشر، حقوقی ذاتی و غیرقابل سلب هستند که تمامی انسان‌ها به دلیل انسان بودنشان، به گونه‌ای کاملاً برابر و به دور از هرگونه تبعیض واجد آن هستند و در این رهگذر نوع قومیت، نژاد، رنگ، مذهب و عقیده قادر به ایجاد شکاف و اعمال محدودیت نبوده و تاثیری در تمتع از این حقوق بنیادین نخواهند داشت و به عبارتی این حقوق‌ها ریشه در قانون‌گذاری و یا اداره حکومت ندارند.^۲

^۱- United Nations High Commissioner for Refugees

^۲ - سید فاطمی، سید محمد قاری، مبانی توجیهی، اخلاقی حقوق بشر معاصر، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۶-۳۵، سال

بنابراین حق پناهندگی نیز به عنوان یکی از حقوق مسلم بشری در اعلامیه‌های جهانی بیان‌کننده مفاهیم حقوق بشری، همچون اعلامیه ۱۹۴۸ احصاء گردیده است.^۱ پدیده پناهندگی همان طور که در حقوق بین‌الملل دارای گستره وسیع تاریخی و تحولات حقوقی است در اسلام نیز پذیرفته شده است و دارای جایگاه ویژه و ممتازی است به گونه‌ای که از همان ابتدای تشکیل دولت اسلامی و حتی قبل از ظهور اسلام سنت پناهندگی و حمایت از پناهنده وجود داشته است و حتی از شکل مذهبی نیز برخوردار بوده است. قبایل عرب در عین آلودگی به شرک و بسیاری از انحرافات اجتماعی و اخلاقی واجد امتیازات مهمی بوده‌اند که از آن جمله، دفاع از پناهندگان بوده است. در جزیره‌العرب گذشته از اینکه افراد و بویژه روسای قبائل خود را موظف به دفاع از پناهندگان می‌دانستند، مناطق امنی نیز برای پناه گرفتن افرادی که به سر دلیلی مورد تعقیب بوده و قدرت دفاع از خود را نداشتند به رسمیت شناخته شده بود و مهمترین آنها سرزمین جرم بود که نه تنها مسجدالحرام، بلکه منطقه‌ای وسیع به مساحت چندصد کیلومتر مربع را در بر می‌گرفت.

وجود حرم امن الهی در سرزمین حجاز شاید از عواملی بوده که اعراب را به اهمیت و حسن احترام به پناهندگان مقیدتر می‌ساخته است و سنت احترام ویژه به حرم نه تنها بعد از ظهور اسلام کاهش نیافت بلکه از جانب مسلمانان و شخص پیامبر (ص) و جانشینان ایشان مورد تاکید بیشتری قرار گرفت.

پس از ظهور اسلام مفهوم پناهندگی همچنان حفظ گردید و در فقه اسلامی از پناهندگی به صورت استجاره و امان یا استجاره و تامین تعبیر می‌شود. استجاره و امان با تامین همان پناهندگی خواستن و پناهندگی و امان دادن است. از نظر فقهای اسلامی مبنای پناهندگی در اسلام، آیه ۶ سوره مبارکه توبه در قرآن کریم است. بر طبق نص صریح این آیه هر مسلمانی مجاز است به هر غیرمسلم و حتی کافر و در زمان جنگ، در سرزمین اسلام پناه دهد:

۱- در این راستا ماده ۱۴ اعلامیه مذکور به حمایت افراد آسیب دیده از نابرابری‌های اجتماعی، تبعیض، ظلم و شکنجه شتافته و در جهت تضمین حقوق آنان اقدام می‌نماید و مقرر می‌کند: «هرکس حق دارد در برابر تعقیب، شکنجه و آزار پناهمگاهی جستجو کند و در کشورهای دیگر پناه اختیار کند.»

«اگر کافری نزد شما پناه گزیند از او حمایت کنید، باشد که سخن حق را بشنود و او را ایمن سازید...» کسی که از این طریق به مسلمانان پناهنده می‌گردد «مستامن» نامیده می‌شود. در حقوق اسلامی، مفهوم امان متضمن دو نکته اساسی است: اول این که حق اعطای پناهندگی مقدس است و نمی‌توان آن را از کسی دریغ داشت و دوم این که به هیچ عنوان نمی‌توان شخص را به کشور اصلی اش برگرداند. بر این اساس، اسلام جزو اولین نهادهایی بوده که اصل بازنگردان و عدم اخراج پناهندگانی را که مرتکب جرائم سیاسی شده‌اند پذیرفته است.^۲

نکته اساسی راجع به مبحث پناهندگی و عبور اشخاص از قلمروی به قلمرو دیگر در حقوق بین‌الملل اسلامی مربوط به دوران معاصر است که آیا مرزبندی‌های داخلی جهان اسلام برای مسلمانان کشورهای گوناگون اسلامی احکام و آثاری را در پی دارد یا خیر؟ و به عبارت دیگر آیا مسلمانان ساکن در یکی از این کشورها می‌تواند به هر کدام از کشورهای اسلامی که می‌خواهد رفت و آمد کند و در هر نقطه آنها که بخواهد ساکن شود و به اموری مد نظر خود پردازد؟

به نظر می‌رسد که مرزبندی‌های جدید تأثیری در اجرای احکام اولیه اسلام ندارد، زیرا کشورهای اسلامی اگرچه از لحاظ جغرافیایی دارای مرزها و قلمرو معینی می‌باشند لکن از لحاظ عقیدتی همچنان مشترک و واحد هستند و امروزه با استناد به اصل ضرورت می‌توان احکام ثانویه را که در واقع نشأت گرفته از احکام اولیه است در روابط بین دول اسلامی مجری دانست و یا به رسمیت شناختن هریک از حکومت‌های فوق، زمینه را برای اتحاد آنان در عرصه بین‌المللی فراهم ساخت.

موارد ذیل مفاهیم کلیدی این رساله بوده و هر یک در معانی خاص خود به کار می‌روند:

^۱- Amaout, G. M. I Asiledans la Tradition Arabo-Islamique, Huat Commissariat de nations unies pour les refugies, Geneve. 1986

^۲ - دو اصل عدم اخراج و عدم بازگرداندن از جمله اصول کلیدی در حمایت از پناهندگان هستند که به ترتیب موضوع مواد ۳۲ و ۳۳ کنوانسیون ۱۹۵۱ در مورد وضع پناهندگان را تشکیل می‌دهند.

پناهنده: با رعایت تعاریف موجود در اسناد و موازین بین‌المللی، پناهنده به شخصی اطلاق می‌گردد که خارج از کشور متبوع خود به سر می‌برد و از سوی کشور میزبان به وی عنوان پناهندگی اعطا گردد.

مستأن: به فردی تعبیر شده که به دلیل نیاز، وارد قلمرو و حکومت اسلامی می‌شود و چون به او امان از تعرض داده شده است او را مستامن می‌خوانند.

امان: نوعی قرارداد و پیمان است که شخص بیگانه با کشور اسلامی منعقد می‌کند و بر طبق آن وی اجازه ورود به دارالاسلام را پیدا می‌کند.

وضعیت حقوقی: وضعیت حقوقی به معنای جایگاه یک شخص در مجموعه مقررات داخلی و بین‌المللی می‌باشد. به عبارت دیگر وضعیت حقوقی شخص، مشخص می‌کند که وی در یک نظام حقوقی از چه حقوق و تعهداتی برخوردار است.

کتاب پیش رو در صدد است مفهوم پناهندگی را از دیدگاه دو نظام حقوقی اسلام و بین‌الملل معاصر بررسی کند و در خلال مباحث مطروحه نظام حقوقی پناهندگان را در طی مباحث مختلفی مورد بحث و تبادل نظر قرار می‌دهد.